

Kramerius 5

Digitální knihovna

Podmínky využití

Knihovna AV ČR poskytuje přístup k digitalizovaným dokumentům pouze pro nekomerční, vědecké a studijní účely a pouze pro osobní potřebu uživatelů. Část dokumentů Digitální knihovny AV ČR podléhá autorským právům. Využitím digitální knihovny a vygenerování kopie části digitalizovaného dokumentu se uživatel zavazuje dodržovat tyto podmínky, které musí být součástí každé zhotovené kopie. Jakékoli další kopírování materiálů z digitální knihovny není možné bez případného písemného svolení Knihovny AV ČR.

Hlavní název: **Český lid**

Vydáváno v letech: **1892, 1957**

Číslo ročníků: **XLIV, 2**

Číslo výtisků: **XLIV, 2**

Datum vydání čísla: **1957**

Stránky: **47, 48, 49, 50, 51**

ETHNOGRAFICKÉ ZVLÁŠTNOSTI VE ZPŮSOBU ŽIVOTA A KULTUŘE VOLYŇSKÝCH ČECHŮ

I V A H E R O L D O V Á

Výzkum současné vesnice v českém pohraničí, sledování změn, které zde nastaly osídlením pohraničí českým a slovenským lidem, studium procesu utváření způsobu života a kultury osídlenců, přináší s sebou řadu problémů s novou tematikou. Ethnografovi se zde především nabízí k řešení otázka ethnicity, změn, k nimž došlo odchodem německého obyvatelstva a příchodem Čechů a Slováků. Dalším problémem je studium životnosti jednotlivých ethnografických jevů, jež si osídlenci s sebou do nového prostředí přinesli a v nichž se odráží jejich minulý způsob života — ethnografický charakter kraje, odkud přišli. S tím souvisí pak otázka procesu utváření způsobu života a kultury, společného různým skupinám osídlenců v určité oblasti novoosídleneckého pohraničí.¹

Methodicky odlišuje se nejen vytyčení a zpracování problémů, ale i sběr materiálu od postupu obvyklého v krajích se stálým osídlením, kde poměrně jednotný historický vývoj, bez jakýchkoli národnostních přerывů, dal i jednotný ráz způsobu života a kultury obyvatelstva. V novoosídleneckém pohraničí, jehož historie je krátká a kde se jednotná kultura začíná teprve vytvářet — nemůžeme se při studiu literatury ani při práci v terénu omezit jen na oblast novoosídleneckého pohraničí, ale musíme do výzkumu zahrnout i ty oblasti, z nichž osídlenci přišli. Studium původního prostředí nebo jeho rekonstrukce dá nám možnost zachytit ty jevy hmotné a duchovní kultury, které upomínají na krajový původ osídlenců a jimiž se jednotlivé skupiny od sebe liší. Současně — výzkumem novoosídleneckých pohraničních oblastí — můžeme sledovat, jak společné soužití různých skupin osídlenců mění tyto formy způsobu života a ovlivňuje i jejich další vývoj.

O řešení některých těchto otázek (životnost ethnografických jevů, změny forem způsobu života jednotlivých skupin osídlenců) bychom se chtěli pokusit v tomto článku. Ze skupin, které osídlily po roce 1945 české pohraničí, jsme si vybrali Volyňské Čechy. Volyňští Češi nejsou netypičtějším příkladem vlastního osídlování, ale jejich historie, 80leté soužití v jinonárodním prostředí, změny, které se udály v jejich způsobu života reemigrací do vlasti — mohou nám být nápomocny při řešení některých otázek, které před nás staví ethnografický výzkum pohraničí. Řadu problémů, dnes ještě příliš živých svou bezprostřední sku-

tečností a neukončeným procesem, pomůže nám totiž objasnit vysledování analogického procesu v minulosti. Volyňští Češi museli se dvakrát za dobu své „existence“ sžívat s novým prostředím, do kterého přišli a jež ovlivnilo jejich způsob života, jednotlivé jeho formy. Dvakrát se u nich odehrál proces prolínání a mísení, proces absorpce a ovlivňování — po prvé s jinorodci (ukrajinským obyvatelstvem), po druhé po reemigraci s vlastním národem. Historie způsobu života a kultury Volyňských Čechů nám ukazuje (obecně), které ethnografické jevy, formy způsobu života podléhají změnám nejdříve a proč, které se udržují déle a životnost kterých je nejdelší.

Jsme si vědomi toho, že tuto otázku nemůžeme vyřešit beze zbytku, pouhou analogií, protože v historii vystěhovalců měly význam ještě další okolnosti pro udržení jednotlivých ethnografických jevů než je tomu tam, kde vývoj probíhal nerušeně. Emigranti (Češi na Volyni) přinesli si s sebou do nového prostředí určité zvyklosti, které byly charakteristické pro jejich minulý způsob života. Zvláštnosti těchto forem způsobu života, ethnografických jevů, v nichž se projevovala ethnická příslušnost, vynikly teprve v cizím, jinonárodním prostředí. Uvědomování si této specifiky vystěhovalci způsobilo, že mnohé z těchto jevů byly povýšeny na ethnické a staly se projevem národního vědomí, symbolem češství. A to bylo často jedinou pravou příčinou jejich udržování, když reálné opodstatnění pro jejich existenci zmizelo.

Ve svém článku budeme si všimati převážně Volyňských Čechů z Horšovotýnska, kde jsme tyto otázky studovali a kde také přítomnost chodských přesídlenců se silnou tradiční lidovou kulturou dává spíše vyniknout ethnografickým rozdílům mezi jednotlivými skupinami osídlenců.

* * *

Volyňští Češi jsou nejpočetnější ze skupin reemigrantů, které se po roce 1945 vrátily do vlasti a osídlily české pohraničí. Bylo to po prvé v dějinách českého národa, kdy došlo k návratu tak velikého počtu (dosahujícího až několika desítek tisíc) Čechů, žijících dlouhá léta za hranicemi.² Příznivá ekonomicko-sociální a politická situace vytvořila vhodné podmínky pro návrat těchto vystěhovalců. Konfiskace půdy nepřátel a kolaborantů a s tím spojená pozemková reforma dávaly velké pracovní možnosti a obživu. Mladá osvobozená republika však nejen zaručovala tyto nejzákladnější požadavky všem, kdo chtěli poctivě pracovat, ale odsunem Němců potřebovala i ruce těch, jejichž předkové, nebo oni sami, se museli vystěhovat z vlasti a hledat práci v cizině. Československá vláda sama organizovala hromadný návrat českého obyvatelstva z ciziny do vlasti³ a vyšla reemigrantům všemožně vstříc. Byly pro ně přednostně rezervovány vesnice a usedlosti v nejurodnějších okresech osídlovaného pohraničí. Tak chmelařské Žatecko a řepařské Podbořansko osídlili převážně Volyňští Češi.⁴ V méně úrodných krajích — jako je na př. Horšovotýnsko — byly jim přiděleny nejlepší usedlosti s půdou nejvyšší bonity (Srby, Polžice, Mašovice).

¹ Na některé tyto i další otázky upozornil Fr. Vančík ve svém článku „Některé rysy novoosídleneckého pohraničí“, ČL 5, 1956, str. 195.

² Už po první světové válce došlo k pokusům z řad českých emigrantů o návrat do vlasti. Nově ustavená ČSR vzbuzovala tyto naděje. Očekávaná pozemková reforma dávala k tomu předpoklady. Vol. Češi vyslali do republiky delegaci, aby prozkoumala možnost přesídlení. K reemigraci tenkrát nedošlo (kromě několika rodin, které osídlily některé vesnice v sz. Čechách — Lounsko — a na sev. Moravě — Zábřežsko), naopak, jak ukazují statistiky tisíce dalších českých a slovenských rodin bylo nuceno se vystěhovat.

³ Mezistátní dohoda mezi vládou československou a vládou SSSR ze dne 10. 7. 1946.

⁴ Tato oblast vyhrazena pro válečné invalidy a vdovy po padlých.

V této době, v letech 1946—47 vrátilo se z Volyně do vlasti asi 10 000 českých rodin. Téměř celé vesnice (Ivaniče, Dolinka, Hlinsko, Noviny, Kvasilov, Kupičov a j.), kdysi založené emigranty z Čech, stěhovaly se z Volyně a společně osidlovaly bývalé německé obce v českém pohraničí. (Volyňští Češi, žijící na Horšovotýnsku v jihozápadních Čechách, pocházejí převážně z Ivanič a Dolinky v okrese porickém, menší část z Hlinska v okrese zdolbunovském. Dnes máme v pohraničí vesnice vysloveně „volyňské“, kde žijí jen nebo z větší části Volyňští Češi. Tím samozřejmě vynikne ethnografický charakter těchto vsí — pokud jde o způsob života jejich obyvatel. Takovou vsí na Horšovotýnsku jsou Polžice, kde kromě několika rodin z Chodska žijí výlučně Volyňští Češi, spjatí mezi sebou příbuzenskými a sousedskými vztahy, přenesenými sem z dob jejich společného soužití v Ivaničích a Dolince. Ve vesnicích se smíšeným osídlením, jako je tomu v Meclově, kde žijí společně Volyňští Češi (55 procent) a přesídlenci z Chodska a Klatovska (45 procent) je situace trochu jiná. Ve svém rodinném životě uchovávají si jednotlivé skupiny své zvláštnosti, projevující se výrazně i ve společenském životě vesnice — na příklad oděv u žen z Chodska a některé zvyky a slavnosti (svatba) u Volyňských Čechů. Tyto odlišnosti však už nejsou dělitkem mezi obyvatelstvem (jak tomu bylo s počátku), ale naopak obohacují život a kulturu celé vesnice, která ve svých materiálních zájmech je jednotná. Osídlenci navzájem respektují tyto zvláštnosti a jsou na ně dokonce hrdí. Ve společenském životě neuzavírají se jednotlivé skupiny do sebe, naopak, do jejich způsobu života a kultury pronikají některé jevy vlastní jiné skupině osídlenců. V meclovském souboru zpívají stejně ženy přesídlenců z Chodska jako Volyňské Češky. Soubor zpívá chodské písně a na veřejnosti vystupují i Volyňkačky v chodských krojích. Chodská lidová píseň zde nabývá převahy. Je jednodušší a ve svém projevu velmi silná, protože dosud žije v lidech jako součást jejich života (zpěvnost chodského lidu). Svou životností a masovostí působí i na jiné skupiny osídlenců, jimž se stala blízká prostředím, ve kterém žijí (přesídlenci z Chodska, vesnické zábavy s muzikou, kde převládá chodská píseň) a kteří jí proto nejen přejímají, ale i přijímají za svou vlastní.⁵

Volyňští Češi tvoří samostatnou ethnografickou skupinu mezi ostatními skupinami osídlenců. Mají svůj vyhraněný charakter, který stejně jako jejich označení (Volyňští Češi) vznikl dlouholetým pobytem v cizině, stykem s ukrajinským obyvatelstvem. Způsob života a kultura, kterou si Volyňští Češi s sebou do pohraničí přinesli, nese v sobě mnohé znaky prostředí, v němž žili po několik generací. Téměř 80letý pobyt mezi ukrajinským obyvatelstvem, kam se v 70. letech min. století vystěhovalo tisíce českých bezzemků a malozemědělců, poznamenal jejich rodinný a společenský život. Ukrajinské a polské vlivy najdeme v jejich jazyce, oděvu, zvycích a písních. Přesto nás překvapuje, že síla těchto vlivů není tak velká, jak by se dalo dlouholetým žitím v cizím prostředí předpokládat. Mezi ukrajinským obyvatelstvem tvořili Volyňští Češi samostatný ostrov. Tato samostatnost a svébytnost (vedle jiných podstatných okolností jakým je na př. kompaktnost českého osídlení na Volyni) byla dána vyšším stupněm hospodářské a kulturní úrovně českých přistěhovalců (i když sociální postavení v době příchodu bylo téměř stejné) ve srovnání s Ukrajinci, kteří se teprve několik let před příchodem Čechů zbavili pout nevolnictví (1861). Volyně byla za-

ostalým zemědělským krajem, kde nebyl ani průmysl ani větší města a kde nedostatek těch nejprimitivnějších komunikačních spojů jen podporoval osamocnost ukrajinských vsí a uzavřenost české národnostní menšiny. To bylo prostředí, ve kterém si Češi udrželi svou ethnicitu a vtiskli ji svým prvním dřevěným stavbám, to bylo prostředí, odkud české tibeťáky a kanafasy (práce českých tkalců) byly vyváženy do širšího Rusí, kde se český jazyk a české písně udržely přes cizojazyčné školy a úřady, to bylo prostředí, kde žila česká kultura, kde vzniklo silné, ještě dnes nás udivující vědomí příslušnosti k českému národu. Vlastenecký cit, v té síle jak se s ním setkáváme u Volyňských Čechů, vyvinul se právě v odloučenosti od rodné země, v těžkosti prvních let hospodaření v jinonárodním prostředí. Udržel se a byl předáván dalším generacím, které se už na Volyni narodily a pro něž se stala vlast ve vyprávění rodičů legendární zemí. Vlastenecký cit, vědomí sounáležitosti k českému národu přispělo také nemalou měrou k vytvoření nejen psychického charakteru dnešních Volyňských Čechů, ale projevilo se i ve formách jejich způsobu života udržováním, zdůrazňováním a zesilováním těch jevů, v nichž se zjevně projevovала osobitost českého národa.

To jsou některé příčiny, které určily zvláštnosti ve způsobu života, kultuře a psychice Volyňských Čechů, jak se s nimi setkáváme v našem pohraničí a jimiž se Volyňští Češi liší od ostatních skupin osídlenců.

Podíváme se teď trochu do historie Volyňských Čechů, pokusíme se vysledovat jak se utvářel jejich způsob života na Volyni, jakou měli materiální a duchovní kulturu v době svého příchodu (pokud jsou zprávy), co si přinesli z Čech a co si vytvořili v novém prostředí, ve kterých jevech materiální a duchovní kultury se projevila nejvýrazněji jejich ethnicita a v čem se projevily nejvíce vlivy ukrajinského a polského prostředí.

* * *

Vystěhovalectví na Volyně v 70. letech minulého století bylo umožněno hospodářsko-spoločenskou situací, která se v té době v Rusku vytvořila. Zrušení nevolnictví v r. 1861 znamenalo na Volyni postupnou likvidaci velkostatku, neboť nedostatek pracovních sil nutil polské šlechtice prodávat půdu, na níž donedávna pracovali ukrajinští mužici. Carská vláda, která nejlépe nesla toto panství polských šlechtických velkostatkářů, jež se udrželo ještě z doby, kdy Volyně patřila Polsku (r. 1797 třetí dělení Polska), chtěla využít příhodné situace v tomto okrajovém území a zmenšit hospodářský vliv polských šlechticů. Tím, že umožnila českým bezzemkům a maloročníkům osídlit Volyně (v té době dosáhlo vystěhovalectví z českých zemí nejvyššího procenta z celého Rakouska), sledovala carská vláda jednak odstranění zaostalosti,⁶ jednak zmírnění vlivu polského katolictví a tím i na ideologické frontě odstranění polského vlivu. Jednou z forem národnostního boje,⁷ který zde probíhal, byl náboženský boj ruského pravoslavlí s polským katolictvím. Carská vláda proto přímo apeluje na husitskou náboženskou tradici českých přistěhovalců a všemi silami podporuje česko-bratrskou církev, která je v úředních listinách označována jako „husitská“ nebo

⁵ Těchto zvláštností, charakterisujících formy způsobu života Volyňských Čechů i jejich sžívání s ostatními osídlenci dotknou se v dalších číslech ČL.

⁶ J. Velenský, Z kroniky obce Kvasilova, Praha, 1929.

⁷ P. I. Kušner, Etničeskije těritoriiji i etničeskije granicy, ANSSSR, Moskva 1951, str. 37.

„kacířská“. (V prvním období nebyl ani povolován u českých přistěhovačů přestup na pravoslaví,⁸ jak uvádí J. Auerhan v knížce „Čechové v gubernii volyňské.“) Vystěhovalectví na Volyň mělo v sobě ještě jednu utajenou stránku. Objevilo se v době silící slavjanofilské myšlenky a bylo jejím konkrétním vyjádřením.⁹ U těch, kteří se chtěli vystěhovat, měla myšlenka vystěhovalectví do slovanských zemí velký ohlas a praktické důsledky. Kratší cesta, levnější a snadnější doprava (do Ameriky byla cesta čtyřikrát dražší), poměrně malá vzdálenost od domova a přítomnost slovanského obyvatelstva, bližšího řeči a prostředí, to vše vystěhovalce lákalo a bylo předností proti Americe.

Srovnáváme-li seznam okresů v Čechách, z nichž pocházela většina českých rolníků, osidlujících v 60. a 70. letech min. století Volyň, se statistikou pohybu obyvatelstva v letech 1850—1880, jak ji uvádí J. Pohl ve své knize,¹⁰ vidíme zde nápadnou shodu. V této době zaznamenávají největší procento depopulace okresy: mělnický, čáslavský, mladoboleslavský, kutnohorský, přeloučský a jičínský — tedy ty oblasti, z nichž se právě osídlovala Volyň. Tak Kvasilov byl založen převážně vystěhovalci z Mladobolesavska, České Novosilky, Česká Sklín a Niva Hubinská emigranty z okresu jičínského a sousedních, Kupičov vystěhovalci z Mělnicka a Mladobolesavska.

Všimněme si alespoň zhruba počtu vystěhovalců z Čech a jejich rozsídlení po volyňské gubernii v průběhu vystěhovalčích proudů let 1867—1912, pokud to nedokonalost a rozpornost statistik z té doby dovoluje. V r. 1869, v prvním náporu vystěhovalčích horeček, žilo na Volyni asi 5.000 českých vystěhovalců¹¹ ve 14 vesnicích dubenského a roveňského újezdu.¹² V r. 1874 činil počet přistěhovaných Čechů 15.000,¹³ v r. 1897

⁸ Ve svém článku „Mezi našimi na Volyni“, uveřejněném 13. 7. 1924 v Národních Listech, uvádí V. Červinka návrh kijevského gubernátora Dondukova-Korsakova z r. 1870, v němž uvádí proč se má Čechům při jejich osídlování vycházet vstříc: 1. Češi jsou živel pracovitý, mravný, vzdělaný a pro Rusko potřebný, 2. mají v sobě husitský základ, jsou tedy schopni působit rozkol v katolictví, tedy protiváhu proti Polákům, 3. chovají zřejmě sympatie k Rusku a pravoslaví. Splynou jistě během doby s Rusy, a to bude na prospěch kraje.

⁹ „Polská šlechta ráda vidí Čechy, neboť jsou katolíci a nejsou Moskalé. Ruské duchovenstvo a lid rádi vidí Čechy, neboť jsou husité a nejsou Poláci“, Hlas Čecha o stěhování na Rus, Pokrok 1869, č. 234.

J. Auerhan uvádí ve své brožurě „České osady v gubernii volyňské“ (r. 1912) statistiku obyvatelstva podle vyznání z „Pamětní knížky Volyňské gubernie na rok 1910“, vydané v Žitomíru 1919, která vedle ostatních náboženství uvádí i „Čechy-Husity“, tedy v době, kdy už Češi na Volyni přijali ve své většině pravoslaví. Hned po příchodu Čechů na Volyň (St. Klíma: Čechové a Slovinci za hranicemi, Praha 1925) byli ustaveny 3 českobratrské farnosti v Dubně, Hulči a Hlinsku. Farářům byl stanoven plat 600 rublů (viz J. Auerhan, zmíněná knížka). Celá tato akce nedoznala velkých úspěchů, protože čeští přistěhovalci nebyli nábožensky jednotní, bylo mezi nimi hodně katolíků a sám problém náboženství nebyl u nich tak žhavý jako na Rusi, kde byl spojen s otázkou národnosti. Českobratrské vyznání se udrželo na Volyni v těch vsích, jejichž jádro tvořili t. zv. Zelowští. Byli to „exulanti“, kteří odešli na přelomu 17. a 18. století z Čech do Pruského Slezska, kde založili řadu českých vsí (Zelowo, Zelúwek, Velký Tábor, Velké Poděbrady a j.) a odkud se pak v 50 letech minulého století někteří z nich vystěhovali z důvodů hospodářských na Volyň. Vesnice, v nichž bydleli na Volyni (Mírotín, Borjatín, Michajlovka), zůstaly českobratrskými i po roce 1888, kdy byla za jedinou církev prohlášena církev pravoslavná. Způsob života těchto vsí měl odlišný charakter od ostatních českých vesnic na Volyni.

⁹ Národní Listy z 19. června 1867 uvádějí ve zprávě ze Slo-

27.660¹⁴ a pro rok 1912 udává Jan Auerhan počet kolem 50.000. Auerhanův údaj je jakýmsi kompromisem mezi nejnižším a nejvyšším číslem, jak je udávají tehdejší statistiky¹⁵ (rozmezí rozdílu mezi jednotlivými údaji činí až 20.000). V době Auerhanovy cesty po Volyni (1910—1911) žili už Češi na větším teritoriu volyňské gubernie,¹⁶ v újezdech Luckém, Vladimír-Volyňském, Ostrožském, Žitomírském, Novohradském, ale jádro nadále zůstávalo v újezdu Dubno a Rovno. Ani údaje pro pozdější léta nejsou přesnější a musíme se spokojit jen s přibližným odhadem počtu českého obyvatelstva na Volyni, a to ještě jen její polské části¹⁷ (o části kolem Žitomíru, připojené k SSSR nemáme statistická data), který činil asi 30—40.000 lidí.¹⁸

Je důležité vědět, jaké postavení zaujímali čeští přistěhovalci při příchodu a v průběhu celého svého dlouholetého pobytu na Volyni. Jak už z toho, co bylo výše řečeno vyplývá, vycházela carská vláda českým zemědělcům vstříc z toho prostého důvodu, že je potřebovala. Roku 1870, tedy krátce po příchodu na Volyň (první osadou založenou roku 1868 přistěhovalci z Čech bylo Hlinsko) vydala carská vláda zákon, jímž byli Češi postaveni na roveň domácímu ukrajinskému obyvatelstvu a přijali „ruské poddanství“. Byli však svobodnější než Ukrajinci, protože zaujímali hospodářsky výsadnější postavení. I právně na tom byli lépe, neboť byli plnoprávními vlastníky půdy (ukrajinské obyvatelstvo ne!), mohli totiž svobodně kupovat a prodávat půdu, což místní lidé nesměli.¹⁹ K tomu přispívala ještě jedna okolnost. Češi, kteří se vystěhovali na Volyň, byli svobodní zemědělci, kteří v podmínkách rozvoje kapitalismu v českých zemích, byli nuceni se vystěhovat. Byla jim proto cizí nevolnická připoutanost k půdě a páňovi, která ještě ve feudál-

vanské národopisné výstavě v Moskvě záznam ze schůze Zeměpisné společnosti, na níž vznesl Ladislav Rieger, český delegát na výstavě, dotaz „v jaké míře bylo by možno obrátit české stěhování místo do Ameriky do jižního Ruska.“ V kladné odpovědi bylo řečeno, že „nejvíce by se k osídlování hodila oblast gubernie samarské a Kavkaz.“

J. Velenský uvádí „Z kroniky obce Kvasilova“ ohlas, který měla na českém venkově zpráva z novin, že je možno uskutečnit vystěhovalectví na Rus „Národní Listy šly z ruky do ruky, každý dychtivě četl o tom povolení stěhovat se do té zaslíbené země. V každém hostinci, v každé trafice, kde se lidé scházeli, vypravovali si o tom a radili se jakým způsobem se dostat do Ruska.“

¹⁰ J. Pohl, Vylidňování z českých zemí v letech 1850—1930, Praha 1932.

¹¹ Nejstarší českou vesnicí na Volyni je Lutardowka, založená r. 1863 českými přistěhovalci z Pruska (Folprecht, Auerhan).

¹² Území dnešní Volyňské oblasti SSSR neshoduje se s územím bývalé ruské volyňské gubernie. Volyňská gubernie měla mnohem větší rozlohu (patřila do ní na př. i dnešní samostatná rovenská oblast) a třikrát tolik obyvatel.

¹³ J. Auerhan, České osady v gubernii volyňské, Praha 1912, uvádí statistiku, opsanou z časopisu Pokrok, r. 1881.

¹⁴ Týž uvádí statistiku z Relève général pour tout l'Empire des resultas dépopulation des donées du premier recensement de la population en 1897 — Petrohrad 1905.

¹⁵ J. Auerhan, České osady v gubernii volyňské, Praha 1912.

¹⁶ Týž: „Češi zakupují více a více pozemků a usazují se v osadách, kde dříve Čechů nebylo.“

¹⁷ St. Klíma, Čechové a Slovinci za hranicemi, Praha 1925.

¹⁸ Mírem v Rize 18. 3. 1920 byla Volyň rozdělena mezi SSSR a Polsko. Na sovětské straně zůstaly újezdy: Ovručský, Novohrad-Volyňský, Žitomírský, vých. část Ostrožského, Zaslavský a Starokonstantinovský. K Polsku připojeny: Kovelský, Vladimír-Volyňský, Lucký, Rovenský, Dubenský, záp. část Ostrožského a Křemenecký.

¹⁹ J. Auerhan, České osady v gubernii volyňské, Praha 1912.

ním Rusku přežívala. Přijeli na Volyň s cílem svobodného podnikání a rozvoje individuálního hospodářství. Toto úsilí ukrajinští mužici dosud nepoznali. Nedávná byla ještě doba, kdy pracovali jako nevolníci. Proto si neuvědomovali (ve svém celku) svou nesvobodu, ani potřebu své postavení změnit. Zrušení nevolnictví v r. 1861 bylo prvním rozlomením pout dosavadní vázanosti, ale zatím jen rozlomením formálním. Nevědomost ukrajinského obyvatelstva, jako důležitý společenský a psychologický faktor, přispěla také v určitém smyslu k fakticky svobodnějšímu postavení Čechů na Volyni v době jejich příchodu.

Po prvních dvacet let byli Volyňští Češi osvobozeni od daní a byla jim prominuta vojenská služba. Zřízení 3 samostatných okrsků (volostí)²⁰ mírohožského, hlniského a buděražského, a povolením škol s českým vyučovacím jazykem²¹ dalo osídlencům jistou míru samosprávy a české národnostní menšině samostatnost. Tento stav však netrval dlouho. Už v r. 1881, krátce po smrti cara Alexandra II., je se strany carské vlády vyvíjen tlak porušit všechny národnosti a národnostní menšiny, žijící v Rusku. (Na Volyni se to týkalo stejnou měrou Čechů jako Ukrajinců.) Roku 1888 jsou zrušeny české farnosti, roku 1891 porušeny školy a odňata samospráva českým vsím zrušením českých volostí.²² Prostředkem k rychlému porušení má být pravoslavné náboženství, které se stalo vládnoucí církví v Rusku. Přestup na pravoslaví je urychlován vázaností nákupu a vlastnictví půdy (týká se přistěhovalců) na pravoslavné náboženství.²³ Za dvacet let, v letech 1910—1911, nachází Jan Auerhan při své cestě po Volyni už většinu českého obyvatelstva pravoslavného vyznání. Jen „Zelowští“,²⁴ potomci českých exulantů z poč. 18. století, žijící v několika vsích na Volyni, nezřekli se své bratrské víry, přestože nedostali půdu do vlastnictví, ale jen do pachtu (Borjatín, Kupičevo, Michajlovka, Mirotín). Národnostní úsilí české menšiny tím však nebylo utlumeno. Sokol (zal. 1911), Česká matice školská (zal. 1923), české časopisy a noviny, hasičské a hospodářské spolky — to jsou prostředky k zabránění ruisace, později polonisace Čechů na Volyni. Od roku 1920,²⁵ kdy byla Volyň rozdělena mezi Polsko a SSSR, uskutečňuje se život v každé části jinak. Zatím co v polské části je polonisaci bráněno jen svépomocnými snahami českých osídlenců (Maticе, Sokol a p.), rozvíjí se v sovětské části Volyně život české národnostní menšiny na základě rovnoprávnosti všech národností bez rozdílu. V Radě národnostních menšin, zřízené v Charukově, byla ustavena česká sekce,²⁶ již vedl jakýsi Hájek a která se starala o rozvoj české národnostní menšiny v duchu sovětské národnostní politiky. (Část Volyně, připojená k SSSR byla asi ¼ území připojeného k Polsku. Pokud zde podáváme materiály ke způsobu života Volyňských Čechů, týká se to především západní části bývalé volyňské gubernie, tedy té, která připadla po první světové válce Polsku.)

V takovém národnostně složitém prostředí utvářel se život českých vystěhovalců na Volyni. Vedle ukrajinského národa, v rámci carského Ruska neplnoprávného, žily zde stejně neplnoprávné národnostní menšiny (Češi, Němci), které se navzájem od sebe lišily kromě etnických zvláštností také různým stupněm hospodářské a kulturní úrovně. Současně se zde však střetávaly zájmy jejich národnostních utlačovatelů — carského Ruska a panského Polska. Snahou obou těchto vlád — ruské i polské — bylo etnický asimilovat tuto oblast. Tak v prvním období (do roku 1918), za nadvlády ruského carismu, setkáváme se

s úsilím ruisovat toto území (šlo o území ukrajinského národa!), ve druhém období (od r. 1918—1938), za vlády panského Polska — je polonisovat.²⁷ Oběma vládám byla však společná snaha utlumit národnostní vědomí zde žijících národností. Na druhé straně využívaly právě jejich etnických zvláštností v národnostním boji mezi sebou. (Viz záměr carské vlády zneužít husitské tradice.)

Složitý vývoj etnických vztahů na Volyni v druhé polovině 19. století a později, obrazil se i ve způsobu života a kultuře Volyňských Čechů. Ukrajinské, polské a ruské vlivy najdeme ještě dnes v jednotlivých formách jejich způsobu života. Nezasáhly však stejnou měrou a silou. Ruský vliv byl nejslabší a projevil se převážně jen jazykově, v úředním styku a ve školství (od r. 1891 byla ustavena ruština jako vyučovací jazyk na všech školách) a šířením pravoslavného náboženství. Polské vlivy byly silnější, protože tu byl styk s částí polského obyvatelstva, které zde žilo v menším národnostním ostrovu v národnostně smíšeném hraničním pásmu [převážně však jen šlechtičtí velkostatkáři]. A k tomu přispěla i dvacetiletá vláda polské republiky (1920—1939), k níž byla Volyň po první světové válce připojena. Polsko vedeno snahou asimilovat toto okrajové území, zřizovalo v ukrajinských a českých vesnicích polské školy, zavádělo polštinu jako úřední jazyk a šířilo polskou kulturu (lidové písně; tance — mazurka, krakovjak; literatura), včetně její úpadkové stránky (šlágry). Avšak nejsilnější z etnických vlivů bylo prostředí ukrajinské vesnice, soužití s ukrajinským lidem, mezi nímž žili Volyňští Češi po tři generace. Přestože se Češi snažili zachovat svébytnost a uzavřenost své národnostní skupiny, každodenní styk s ukrajinským obyvatelstvem, styk v práci a ve společenském prostředí vesnice, dotkl se jejich každodenního života — všedního i svátečního a ovlivnil ty formy způsobu života a kultury Volyňských Čechů, v nichž se etnicita projevuje právě nejvýrazněji (strava, zvyky, písně).

* * *

Předkové dnešních Volyňských Čechů, kteří se v průběhu druhé poloviny minulého století stěhovali do volyňské gubernie, byli poměrně sociálně jednotní,²⁸ jak už vyplývá ze samého charakteru vystěhovalectví.

20 J. Folprecht, Dějiny České Volyně, Věrná stráž, 3. 3. 1950.

21 J. Auerhan, Čechové v gubernii volyňské, Praha 1913.

22 tamtéž.

23 St. Klíma, Čechové a Slovinci za hranicemi, Praha 1925.

24 Viz str. 49, pozn. 8. Podle článku „Popisy českých osad, Michajlovka“, Věrná stráž 16. 4. 1947 dostali obyvatelé Michajlovky půdu do vlastnictví v r. 1916 (za cenu 60 pudů za morg — 1 morg = ½ ha); podle článku „Vzpomínají Michajlovští“, Věrná stráž, 19. 3. 1948, až v r. 1922.

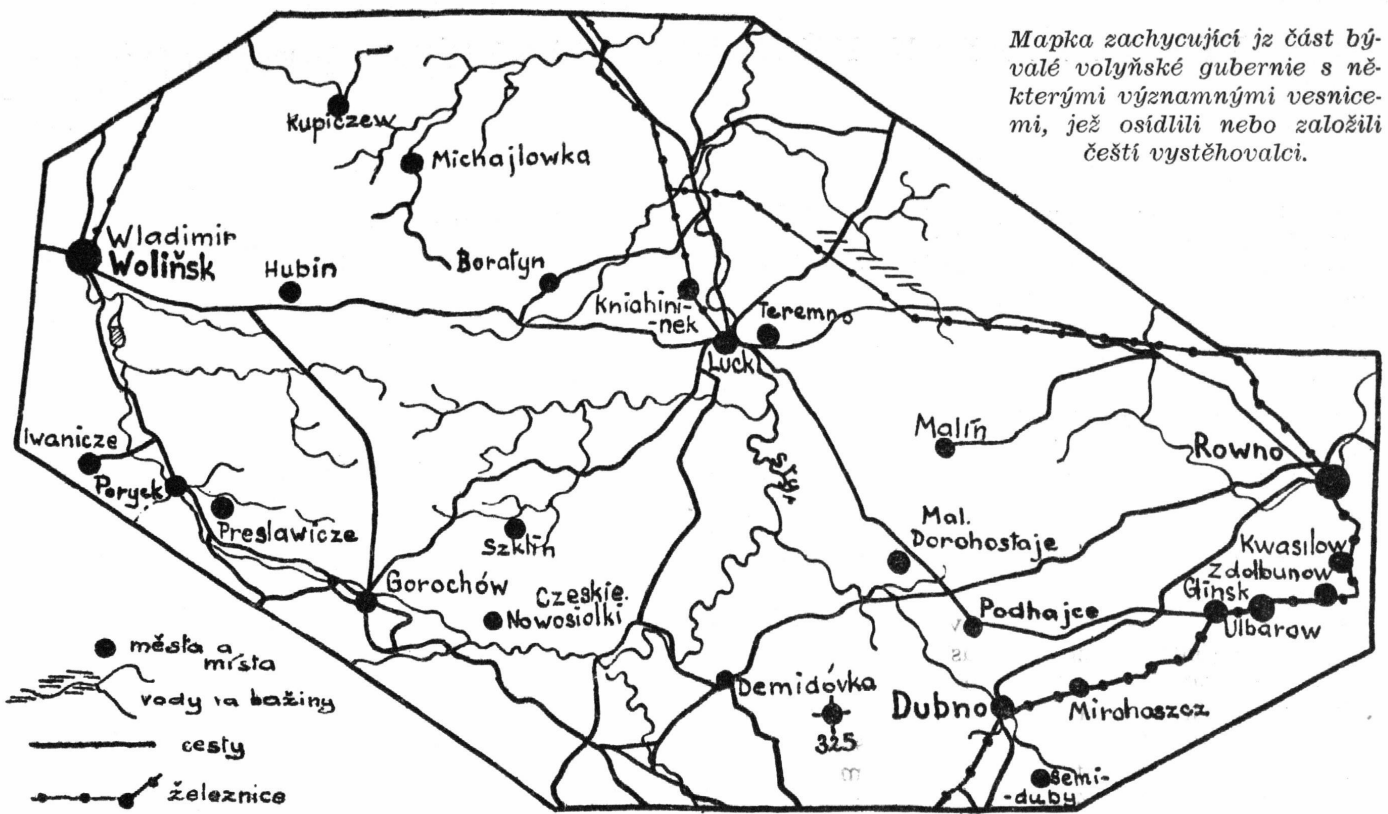
25 Viz str. 49, pozn. 18.

26 V. Šil, Něco k historii České Volyně, Věrná stráž 26. 3. 1948. Dosud máme málo zpráv o té části Volyně, která byla v r. 1920 připojena k Sovětskému Svazu. Bylo by zajímavé sledovat, jak rozdílně se život v obou částech Volyně právě po stránce národnostní rozvíjel. Jak z dochovaného materiálu i z výpovědí těch Volyňských Čechů, kteří žili ve východní části Volyně vysvitá, byly v řadě českých vesnic ustaveny v 30tých letech kolchozy, které se dopravovaly pěkných výsledků. Tak Lydie Němečková ve „Vzpomínkách z Vysoké“ (Věrná stráž, 9. 4. 1948) uvádí kolchoz „Práci čest“, který se s velkým úspěchem účastnil hospodářských výstav v Moskvě. Zajímavé podrobnosti uvádí autorka článku o kulturním životě jmenovaného kolchozu. Hrál se zde ochotnický i Prodaná nevěsta.

27 P. I. Kušner, Etničeskije teritoriji i etničeskije granicy, Moskva 1951, str. 37—38.

28 Procento těch, kteří přijeli na Volyň s úmyslem zbohatnout právě z počátečních těžkostí a chaosu bylo nepatrné a

Mapka zachycující již část bývalé volyňské gubernie s některými významnými vesnicemi, jež osídlili nebo založili čeští vystěhovalci.

Byli to převážně rolníci — malozemědělci, deputátníci a zemědělství dělníci. Jen malou část tvořili řemeslníci, a to řemeslníci venkovští jako kováři, koláři, tesaři, sládcí, spjatí s vesnickým prostředím stejně jako rolníci. Všichni, ať už se jednalo o malovýrobce nebo námezdní síly, patřili k lidovým vykořisťovaným vrstvám českého národa, které všechny navzájem spojoval nedostatek hospodářských a pracovních možností doma ve vlasti a úsilí získat na Volyni půdu a práci.

Důležitým „kapitálem“, který si čeští vystěhovalci odnášeli na Volyň, byla jejich kulturní úroveň a hospodářské zkušenosti. To bylo určeno hospodářským

nepodstatné. Avšak opomenout je nemůžeme, protože zasáhli rušivě do života mnohých našich vystěhovalců. Úloha spekulantů při vystěhovalectví není nic výjimečného. Spekulanti objevují se právě v takových obdobích velkých změn a přesunů obyvatelstva — jsou jejich průvodním zjevem (viz úloha „zlatokopů“ při osídlování pohraničí v roce 1945). Avšak důležité je si uvědomit, že obecně nemohou narušit podstatu sociálního jevu, v tomto případě ovlivnit charakter vystěhovalectví (tím je jejich úloha nepodstatná), ale v konkrétních případech mohou zasáhnout rušivě, na př. ztěžovat vystěhovalcům zakupování půdy a zvyšovat jejich zadluženost. Písemné zprávy i ústní podání pamětníků zachovaly nám jména některých těchto spekulantů na Volyni. Tak se na př. vypráví jak v r. 1870 koupil jakýsi Čech, jménem Palička 400 ha pozemků v místech, kde později stála vesnice České Novosilky. Půdu, kterou koupil od polského šlechtice za 12 rublů za 1 ha, prodával českým přistěhovalcům po 16 rublech, tedy s 25% ziskem.

²⁹ Do rukou se nám dostala rodinná kronika p. Čiháka z Domoušic v okrese lounském, kronika, jakých se u nás v té době psalo mnoho. Nepatří mezi ty perly písmáctví, jež tak rádi vyzvedáváme. Je však pro nás cenným pramenem kulturnosti českého rolníka, tím spíše, že se jedná o jednoho z těch, kteří se chtěli vystěhovat na Volyň. „Téhož roku (1870 — pozn. I. H.) se od nás odstěhoval Franc Urban, rolník Vincec Roy a jeho bratr Ferdinand do Ruska a já jsem se jel též tam podívat, byl jsem čtrnáct dnů na cestě, ale nic jsem nezakoupil, libylo se mne tam, krajina jest tam dobrá.“ Kromě rodinných a hospodářských záznamů, sleduje kronikář zprávy národně-buditelského významu. Tak na př. v r. 1867 je v kronice poznámka (zřejmě opsáno z novin) o vynálezu ruchaďla br. Veverkovými — tedy v době, kdy se otázka autorství ruchaďla znovu objevila a kdy se její prosazení stalo národní věcí. Stejný význam má zmínka o úmrtí a pohřbu Františka Palackého.

a kulturním vývojem české vesnice v té době. Staré zemědělské techniky ustoupily novým, trojpolní systém kapitalistické zemědělské soustavy. Manufakturní a tovární výroby vytlačovaly domácí tkané sukno a plátno. Do kulturního prostředí české vesnice pronikly již také prvky kultury celonárodní. Nedotčená nezustala ani tradiční lidová kultura. Jedním slovem šlo zde již o kapitalistickou vesnici.

Čeští vystěhovalci představovali na Volyni kulturu českého rolníka, který už roku 1781 přestal být nevolníkem (tedy téměř o sto let dříve než ukrajinský rolník!), který v roce 1848 shodil se sebe definitivně feudální nesvobodu, vázanost k půdě a pánovi. Svou změnu ve svobodného člověka vyjádřil odkládáním lidového kroje jako znaku poddanství a výtvarnou bohatostí zděných usedlostí na jihočeských Blatech, které dokládaly jeho samostatnost a nezávislost.

Co ještě vyznačovalo českého rolníka na přelomu druhé poloviny 19. století, jehož hospodářské zájmy byly nyní cele věnovány rozvoji vlastní zemědělské usedlosti? Především kulturnost, která se projevovala v jeho poměrné gramotnosti, četbě novin, písmáctví, v zájmu o veřejné události a v probuzeném národním vědomí.²⁹ Národní vědomí, tak potřebné právě u národa porobeného, hájícího své právo na existenci, jako byli Češi, začalo pronikat do nejširších lidových vrstev už koncem 18. století. Šedesátá a sedmdesátá léta 19. století byla už léta vítězná. Hospodářský, politický a kulturní význam českých zemí neustále vzrůstal. Zájem širokých lidových vrstev o národní věc se stával politickým programem. Posléze stavba Národního divadla, uskutečněná v 80. letech 19. století svépomocí všeho českého lidu, byla již otevřenou manifestací síly českého národa i jeho kulturní vyspělosti. To všechno mělo velký vliv na udržení národní svébytnosti vystěhovalců i na jejich hospodářský vývoj v jinonárodním prostředí.

Náčrt prostředí, ze kterého čeští vystěhovalci odešli, pomůže nám v dalším rozboru a hodnocení jejich národnostního vývoje a ethnografického utváření na Volyni.